

Félút

Fjodr Mihajlovics Dosztojevszkij: A félkegyelmű

A Komáromi Jókai Színház 65. évadának második bemutatójáról

Egy feloldatlan dilemmával kell kezdenem. Azt hiszem, ez most már így is marad, akárhányszor is nézem/nézném meg Dosztojevszkijnek a *Bűn és bűnhődés* után született második filozófiai-ideológiai nagyregényének a Komáromi Jókai Színházban megvalósult színpadi adaptációját. Nevezetesen arról van szó, hogy az előadásból nem derül ki egyértelműen, vajon Miskin herceg személye-e a tétje ennek az adaptációnak, rendezői-dramaturgiai koncepciónak? Vajon körülötte, érte és miatta történnek-e itt a dolgok, vagy pedig Nasztaszja Filipovna Baraskova a valódi főszereplő. Netán a krisztusi jellemvonásokkal felruházott lélek-ember, Miskin és a jellembeli ellentétét megjeleníteni hivatott Parfjon Szemjonovics Rogozsinnak a nőért vívott harca az előadás valódi tétje? Ez utóbbi az előadásban egy faragatlan, ostorcsattogató, örült hatását keltő haramia. A további szeretők, gyámok és más Baraskovához kapcsolódó férfiak – Afanaszj Ivanovics Tockij, Ivan Fjodorovics Japancson tábornok, illetve Gavriła Ardalinovics Ivogin, azaz Gánya – csupán a palettát színesítik? Számtottevően nem befolyásolják a túlságosan is szerteágazó színpadi adaptáció cselekménybonyolítását. Végső soron egy bonyolult szerkezetű regényből készült, egyszerűsége törekvő, de azt meg nem valósító adaptációt látunk, a végletekig stilizált terekkel és kosztümökkel. Helyenként az öncélúság határát súroló tablókkal és kis jelenetekkel operáló képzőművészeti színházat.

Vitathatatlan tény, hogy Dosztojevszkij regényének Lev Nyikolajevics Miskin herceg a főszereplője. Érte, miatta és körülötte bonyolódik a rendkívül szövevényes történet, amelyet eredetileg a szovjet-orosz realista színház nagy elméleti és gyakorlati szakembere, Georgij Tovszto gonov dramatizált a múlt század ötvenes éveiben. A magyar színpadokon is számos fordítást használtak a különféle dramatizációkhoz. Jelen előadás színlapjáról nem derül ki, hogy kinek vagy kiknek a fordítását, illetve dramatizációját hívták segítségül az alkotók. Mindenesetre alighanem jól tett volna az előadásnak, ha még bátrabban használ(hat)ja **Varga Emese** dramaturg a ceruzáját, hiszen az egy száz- és egy negyven perces felvonásnyi *játékidő* azért egy kicsit *billenős* lett. Időtartamát illetően a második, tartalmában azonban az első rész javára billen a mérleg nyelve. Ember legyen a talpán a néző, aki eddig egyáltalán nem ismerve Fjodr Mihajlovics

remekét, el tud igazodni a második rész csonttá csupaszított, mégis igen szövevényes erdejében. A miértekről és a hogyanokról már nem is szólva... Ezt a felvonást a titokzassal határos, fokozott balladai homály uralja.

Mindezek ellenére maradtak benne olyan, a regényből átmentett szimbólum értékű jelenetek, amelyek az írói szándék tolmácsolását erősítik. Ilyen pillanat például Miskin és Rogozsin jelenete, amikor kicserélik a nyakukban lógó keresztet. A regényből tudjuk, hogy ezt Miskin herceg egy koldustól vette, aki színezüstként kínálta neki, de gyorsan kiderült, hogy egy miniatűr pléhkrisztusról van szó. A gazdag Rogozsin keresztje pedig aranyból van. A csere által mintegy testvérekké válnak, szimbolikusan kölcsönössé válik a sorsuk. Néhány perccel korábban Rogozsin még meg akarta ölni Miskint, mert tudta, amit a herceg nem tudott: hogy Nasztaszja Filipovna csakis őt szereti tiszta szerelemmel. Mert megérezte benne azt az éteri-gyermeki ártatlanságot és magasztost, ami Krisztus mellé emeli a herceg alakját. Egyedül talán ő, Baraskova értette meg a félkegyelműnek tartott kiválasztottat, az új ember megtestesítőjét. „És most elmegyek, és soha többé nem térek vissza” – mondja Miskin Rogozsinnak. De nem ez lesz az előadásban, hanem egy furcsa tabló lesz a mese vége, amelyben – egy emberként – mindenki körülállja (még maga Baraskova *ruha-testéből* kiszabadult *szellem-teste* is) a két férfit, majd sötét...

Az előadásnak vannak vitathatatlan értékei is. Elsősorban is néhány, már korábban jelzett térszervezési, logisztikai látvány-bravúr; a szó *közlekedésrendészeti, térszervezési* megoldásait illetően. De erről majd később bővebben.

Szólni kell a színészek és más játszóik teljesítményéről és alázatáról is. Mindenekelőtt **Szabó Viktort** illeti nagy-nagy kalaplengetéssel kísért szakmai elismerés. Ebben a nem minden karaktert a maga darabbeli helye, szerepe és fontossága szerint értelmező előadásban ő a legpontosabb, a leghitelesebb és a legemberibb figura. Lev Nyikolajevics Miskin herceg krisztusi, éteri finomságú alakjának életre hívása a legösszetettebb feladat valamennyi megformálható karakter közül. A környezete idiótának tartja – amint az eredeti címben is szerepel: *Idiot* –, mert különbözik, mert klinikailag valóban beteg. Epilepsziás rohamok gyötrik; emiatt volt négy évig tartó gyógykezelésen Svájcban, ahonét éppen most érkezett haza Oroszországba. (Ismert a párhuzam: Dosztojevszkij ugyancsak éveken át gyógyították Genfben.) Ugyanakkor *finom idegcsápokkal tapogatja* le a környező világot, amit a *normálisak* nem értenek, nem is érthetnek meg. Az előadás első harmadában valóban megtévesztő, néha önfeladónak tetsző a mosolygása, alázata, ám már ekkor is érezzük, hogy egy rendkívül különös emberi lényel van dolgunk, aki számára a legfontosabbak a morális értékek, a megértés és a szeretet. Minden kétséget kizáróan leszögezhetjük, hogy jó döntés volt Szabó Viktorra osztani ezt a feladatot. Kiválóan oldotta meg eddigi pályafutásának legnehezebb szerepét.

Tóth Tibortól az utóbbi évadokban megszoktuk, hogy zömmel durva és faragatlan karaktereket osztanak rá a rendezők. Bár igazságtalanok lennénk, ha azt állítanánk, hogy közel negyven eddig megformált szerepe között nincsenek érző szívű és/vagy bonyolult lelkivilágú figurák. Sőt, az utóbbi szezonokban is akadtak olyan szerepek, amelyek pozitív hősöket mutatnak. Ilyen volt Balu szerepe *A dzsungel* könyve musical-változatában, vagy korábban Billy Flinn a *Chicagóban*. Mi mégis Székely Csaba *Bányavirág* és *Bányavakság* című darabjaiban nyújtott teljesítményeire emlékezünk élesebben. Többségben vannak azok a színészek, akiknél fontos, hogy a személyiségük találkozzék az általuk megformált karakter személyiségjegyeivel. Különbözik nem sikerül hitelesen *ábrázolni* a karaktert. Legfeljebb *eljátszani*. Ami nem ugyanaz. Szent igaz, hogy minden színész képes valamilyen szerep(kör) hiteles betöltésére, ám minden szerepkör hiteles betöltésére csak nagyon kevés színész képes. Ők azok a rendkívül szuggesztív szemé-

lyiségek, akiknek nem a szerepeik bőrébe kell bújniuk, hanem a szerepeiket idomítják önmagukhoz. Csak az érthetőség kedvéért: ilyen volt például Latinovits Zoltán. Na, de térjünk vissza a Jókai Színházban látott Parfjon Szemjonovics Rogozsin alakjának elemzéséhez. Ismerve a regény szerzőjének szándékát a regénybeli Rogozsin és Miskin herceg egymástól homlokegyenest különböző karakterének szembeállításáról, azt kell gondolnunk, hogy ebben a színpadi megvalósításban Rogozsin alakja az *egyszerűsége* miatt félreértelmezett. A marcona haramia, ráadásul az alföldi betyár figuráját felvillantó ostorcsattogató jelenete miatt, igencsak földszagú bunkó lett, aki elég messze van attól a sátáni alaktól, aki valóban Miskin igazi ellenpólusa, s egyben –feltételezhetően – Dosztojevszkij saját személyisége kettősségének a kivetülése is. Arra gondoltam – mert mindenáron meg akartam fejteni ezt a rejtélyt, amely e lélektani eszmeregény színpadi megvalósításába még a legnagyobb alkotói szabadság elfogadása mellett sem fér bele –, hátha a szerző rendkívül gonosz apjának figurája elevenedik meg előttünk, aki egy katonai kórház iszákos orvosa volt, s egy alkalommal a fellázadt jobbágyai agyonverték. Közvetve erre utal(hat) az előadás zárójelenete is, amikor az összes szereplő és közreműködő közrefogja a két férfit. Erős látvány, de tisztázatlan a miéértje. Találgatásaim során hamarosan rá kellett jönnöm, hogy ez egy kimódolt eszmefuttatás, járhatatlan út, ami csak arra jó, hogy valahogyan a helyére tegyem magamban a faragatlan és buta milliomos, de lelkiileg koldusszegény *útonálló* figuráját. Hiába beszél szerelemről, csak a szexuális ösztön, a mindenáron való birtoklás hajtja őt Braskovához. Mindent összevetve azt el kell mondanunk, hogy a színház Jászai Mari-díjas színésze és igazgatója maradéktalanul megelevenítette azt a figurát, amit – feltehetően – a rendező kért tőle. Arról azonban mindketten tehetnek, hogy ezt nem igyekeztek közelíteni egy árnyaltabb, kifinomultabb lélekrajz felvázolásához. Így aztán maradt a nyers erő, semmi más. A *parasztság* – amint ez el is hangzik az előadásban –, a szó lehető legpejoratívabb értelmében.

A Nasztaszja Filipovna Baraskovát alakító **Holocsy Katalin** játékát figyelve egy másfél évtizeddel ezelőtti alakítása jutott az eszembe. Akkor még főiskolás volt. A pozsonyi színművészeti végzős hallgatója, és Csehov *Platonov*-ját játszották vizsgaelőadásként, Marian Amsler rendezésében. Reményekre feljogosító alakítás volt. Hosszabb szünet után számomra most ez volt Holocsy Katalin valódi visszatérése és visszatalálása a színpadra. Annak ellenére, hogy – öszintén szólva – valamely 20. századi amerikai dráma hősnőjére emlékeztetett a megjelenése. Mintha egy Arthur Miller-dámából, mondjuk, a *Bűnbeesés utánból* átlibbent alakot látnánk. Ezzel együtt izgalmas volt a játéka, nem volt *kiszámítható* a szó színházi értelmében, ami határozottan jót tett az alakításának. Kíváncsi leszek, hogy teljesen levetkezze a rá bízott feladatok terhével járó bénító stresszt, ami olykor át- átfurakodik a játéknál, és ilyenkor *blokkolja* azt a belső szárnyalást, ami elengedhetetlen a színpadi jelenlét hiteléhez.

A férfi szerepek palettáján **Mokos Attila** (Afanaszij Ivanovics Tockij), **Horányi László** m. v. (Ivan Fjodorovics Jpancsin tábornok), **Tóth Károly** m. v. (Gavrila Ardalionovics Ivolsin – Gánya, **Olasz István** (Lebegyev) és **Ropog József** m. v. (Ivolsin tábornok, Gánya apja) kapnak némi lehetőséget arra, hogy színészetükből is felvillantsanak valamit; egy-egy emlékezetes pillanat erejéig. Aki viszont *szinte a semmiből* formált karaktert, az **Culka Ottó**. Az állandóan kapatos Ferdyscsenko epizódfigurája. Magát mórirkáló, kicsikét szájalmas, mégis megmosolyogató figurája akkor lesz maradandóan hiteles jelenség ebben a lassan hömpölygő áradatban, amikor éppen csak jelen van egy jelenetben; mint akit véletlenül ottfelejtettek, mégis ő az, akire nem lehet nem odafigyelni. Mellesleg, nem először tűnik fel, hogy jobb híján kitalálja magát egy-egy ráosztott kis szerepben.

Ezt hívjuk színészi kreativitásnak. Gratulálok hozzá, és bízom benne, hogy – ami ebben a színházban rossz hagyomány – nem gyömöszölik be őt az örök *kis szerepek megelevenítője* skatulyába, mert ez bizony nagy kár lenne.

A további epizód- és közreműködői szerepekben **Béhr Márton** e. h. (Radomskij), **Bernáth Tamás** (Ptycin), **Németh István** (Fjodr), továbbá **Majorfalvi Bálint**, **Nagy László**, valamint vendégként **Forgács Attila** m. v. és **Takács Mórió** m. v. van jelen az előadásban. A hölgyek közül **Bandor Éva** Jászai-díjas (Lizavetea Prokofjeva Japancsina) játéka emelkedik ki az epizódszereplők sorából. Megjegyzem, a fejére húzott, meglehetősen dús, őszes-szürkés-fehér műszálból készült hajzuhatag valamely gonosz mesehősnő figuráját juttatja az ember eszébe, amelyet visszafogott, hiteles karakterformáló művészete is alig-alig képes ellensúlyozni. Mikorra megszoknánk, már el is tűnik a várakozók között, a nézőtér homályában.

Lányait két fiatal vendég alakítja. **Andrusko Marcella** (Aglaja) felvidéki származású színésznő, aki a budapesti egyetem bábszínész-szakán végzett, majd a Radnóti Színház tagja volt. Ma szabadúszó színművész. **Jókai Ági** (Alexandra) a pozsonyi egyetem színész szakán szerzett diplomát. Több éve játszik az Astorka Színház *Szentivánéji álom*-előadásában, de más színházokban is vendégszerepel szabadúszóként. A két ifjú színésznő remekül kiegészíti egymást. Szerepeik nem elengedhetetlenül fontos elemei az előadásnak, de jelenlétükkel, kellemes színekkel gazdagítják azt.

Holocsy Krisztina (Gánya anyja) sem kapott túl nagy lehetőséget arra, hogy kiváló drámai karakterformáló erejét kamatoztassa. Mindenesetre a komáromi színházba járók emlékezetében bizonyára elevenen él a megformált Csehov-hősnők sora; akárcsak a vígjátékokban nyújtott fergeteges alakításai. Ő a színház egyik legsokoldalúbb és leghitelesebb színésznője. Epizodistaként is ugyanolyan hitelességgel adja oda magát a szerepeknek, mit akkor, amikor kulcsfigurája egy előadásnak.

Szinte rendszeres vendégszereplője lett a színháznak a magyarországi **Drága Diána** (Varja). Ő az Új Színház stúdiósaként tanulta a mesterséget. Számos társulatnál vendégszerepelt. Darja Elexejevna szerepében feltűnik még **Balaskó Edit**, aki a színház állandó rendező asszisztense. Nagy színházi rutinnal rendelkezik, s többször bizonyította már alkalmasságát színészi feladatokat betöltésére. Közülük is az egyik legemlékezetesebb a *Szomorú vasárnapban* nyújtott alakítása.

A színpadi mozgás megkomponálását a pozsonyi Színművészeti Egyetem dékánja, **Juraj Letenay** m. v. jegyzi. Őszintén szólva, egy-egy erős pillanattól eltekintve – mint például Baraskova négykézláb mászása a kifutószerű, nézőtér feletti pallón – nem lehetett túl sok dolga a mesternek. Mindenesetre le kell szögeznünk, hogy a térszervezést illetően pedáns rend uralta az előadást. Ezt erősítette még a két nagynevű színházi szaktekinetly, **Jozef Ciller** m. v. (díszlet) és **Peter Čanecký** m. v. (jelmez) letisztult, minden felesleges elemet nélkülöző, puritánságában is izgalmas képi világa.

A szokatlan térhasználat rendkívül szuggesztív, mondhatni: képzőművészetiileg felettből leleményes. Röviden: a nézők – kb. 150 ember – a színpadon ülnek, szemben a nézőtérrel, szabadon hagyva a színpad előterét, a proscéniumot, ahol a játék egy része megvalósul. A nézők közvetlen közelében. A nézőtér széksorai felett egy hosszú, fekete talpazatú kifutó található, a végén a vonat lámpáit stilizáló reflektorokkal, amelyek kiadós füstfelhő és hangeffektusok kíséretében a közelgő vonatot hivatottak jelképezni. Vitathatatlanul erős hatás. Akárcsak a fehér textillel letakart nézőtéri széksorok, ahol a jelenésükre váró aktőrök üdögélnék. Néha hosszú félórákon át, vagy még ennél is tovább, hogy aztán egy-egy jelenet erejéig megmutatkozhasanak a reflektorfényben. (Hasonló sorsot szánt a szereplőknek az előző bemutató, a *Zsugori* rendezője is; csak

akkor a commedia dell'arte játéktílusát imitálták, amikor ez dramaturgiaiilag teljesen indokolt.) A játékhelyzet e rövid felvázolása is jelzi talán, hogy fordított színházi teret tár elének az előadás: mi a színpad mélységéből figyeljük a színházterem tágasabbik terében zajló eseményeket. A játéktér, a kosztümökkel együtt a fekete és a fehér szín kombinációjára épül. A ruhák szabása, a tárgyi világ mégis rendkívül *színes és izgalmas*. A vitathatatlan jó ízlés, a magabiztos profizmus, a letisztult képi világ mindenképpen az előadás egyik nagy, ha nem a legnagyobb erénye lett.

Martin Huba m. v. mára már rendszeres vendégrendező a színházban, ami emeli az intézmény művészi hitelét és ismertségét a szlovákiai színházi szakmán belül is. Kreativitása, újat mutatni vágyó töretlen igyekezete, nagy szakmai rutinja vitathatatlan, de azt is be kell vallanunk, hogy ez nem hozza meg minden esetben a várt, a kívánt eredményt. Kár, hogy ez az inszcenárió is megrekedt. Valahol a félúton.

Fjodr Mahajlovics Dosztojevszkij: A félkegyelmű, Lev Nyikolajevics Miskin herceg – **Szabó Viktor**, Nasztaszja Filipovna Baraskova – **Holocsy Katalin**, Parfjon Szemjonovics Rogozsin – **Tóth Tibor** Jászai-díjas, Afanaszij Ivanovics Tockij – **Mokos Attila**, Ivan Fjodorovics Jepancsin tábornok – **Horányi László** m. v., Lizaveta Prokofjeva Jepancsina – **Bandor Éva** Jászai-díjas, Aglaja, a lánya – **Andrusko Marcella** m. v., Alexandra, a lánya – **Jókai Ági** m. v., Gavriila Ardalionovics Ivogin (Gánya) – **Tóth Károly** m. v., Ivogin tábornok, Gánya apja – **Ropog József** m. v., Gánya anyja – **Holocsy Krisztina**, Varja – **Drága Diána** m. v., Lebegyev – **Olasz István**, Ferdyscsenko – **Culka Ottó**, Jevgenyij Pavlovics Radomszkij – **Béhr Márton** e. h., Darja Elexejevna – **Balaskó Edit**, Ptcin – **Bernáth Tamás**, Fjodr – **Németh István**, Továbbá – **Forgács Attila** m. v., **Majorfalvi Bálint**, **Nagy László**, **Takács Mórió** m. v.

Díszlettervező: **Jozef Ciller** m. v.

Jelmeztervező: **Peter Čanecký** m. v.

Mozgás: **Juraj Letenay** m. v.

Dramaturg: **Varga Emese**

A rendező asszisztense: **Balaskó Edit**

Rendező: **Martin Huba** m. v.

Solarom (Saját magával határos ország) - objekt, Kispál Attilával, szabó Péterrel, Martini Yvette-el közösen, Dealu Frumos, 2005

